

РОЗДІЛ 6. ДОШКІЛЬНА ПЕДАГОГІКА

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ДИТИНИ В УМОВАХ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

SOCIALIZATION OF A CHILD IN A PRESCHOOL EDUCATIONAL INSTITUTION

У статті розглянуто особливості соціалізації дітей дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти як процесу, що інтегрує освітні, виховні, культурні та інформаційні впливи. Встановлено, що соціальний розвиток дитини здійснюється на перетині двох взаємопов'язаних процесів – соціалізації та індивідуалізації, збалансоване поєднання яких забезпечує її успішну інтеграцію в соціальне середовище. З'ясовано, що адаптація дошкільника до соціуму передбачає інтеріоризацію соціальних норм і водночас розвиток «Я-концепції», здатності до саморегуляції та особистісного самоствердження. Наголошено на значенні провідних видів діяльності, насамперед ігрової, як механізму засвоєння соціального досвіду, формування моделей поведінки та емоційно-ціннісних установок. Підкреслено, що сюжетно-рольова гра виконує функцію моделювання соціальних ситуацій і сприяє апробації соціальних ролей, розвитку емпатії, толерантності й відповідальної поведінки. Констатовано доцільність впровадження інтерактивних методик, які стимулюють моральне осмислення соціальних дій і підвищують якість соціального навчання. Визначено три підходи до реалізації соціалізації: соціальної адаптованості, соціальної активності та соціальної компетентності, кожен з яких потребує урахування індивідуального розвитку дитини. Зауважено, що сім'я відіграє важливу роль як первинне середовище соціалізації, в якому закладаються основи морального досвіду, міжособистісних взаємодій та соціальних уявлень. Аргументовано, що інформаційне середовище, зокрема медіа, впливає на соціальні уявлення дітей, а його ефективне використання можливе лише за умов педагогічного посередництва. Зауважено, що практична реалізація соціалізації потребує педагогічного супроводу спонтанних життєвих ситуацій, які мають виховний потенціал. Відзначено важливість створення гуманістично орієнтованого середовища, що сприяє емоційній стійкості та комунікативній гнучкості дітей. Зауважено, що ефективність соціалізації зростає за умов взаємодії дітей у різновікових групах, що сприяє розвитку відповідальності, емпатії та альтруїзму.

Ключові слова: соціалізація дітей дошкільного віку, заклад дошкільної освіти, соціальні навички, сюжетно-рольова гра, соціальна адаптація.

The article examines the features of the socialization of preschool-aged children within the institutional context of preschool education as a process integrating educational, nurturing, cultural, and informational influences. It is established that a child's social development occurs at the intersection of two interrelated processes – socialization and individualization – the balanced combination of which ensures successful integration into the social environment. It is found that a preschool child's adaptation to society involves the internalization of social norms while simultaneously fostering the development of the "self-concept," the ability for self-regulation, and personal self-affirmation. Emphasis is placed on the significance of leading types of activity, primarily play, as a mechanism for acquiring social experience, shaping behavioral models, and forming emotional and value-based attitudes. It is underscored that role-playing games serve as a means of modeling social situations, facilitating the testing of social roles, and promoting the development of empathy, tolerance, and responsible behavior. The appropriateness of implementing interactive methods that stimulate moral reflection on social actions and enhance the quality of social learning is confirmed. Three approaches to the realization of socialization are identified: social adaptability, social activity, and social competence, each requiring consideration of the child's individual development. It is noted that the family plays a crucial role as the primary socializing environment, where the foundations of moral experience, interpersonal interactions, and social representations are formed. It is argued that the informational environment, particularly the media, influences children's social representations, and its effective use is possible only under conditions of pedagogical mediation. It is observed that the practical implementation of socialization requires pedagogical support of spontaneous life situations that possess educational potential. The importance of creating a humanistically oriented environment that supports children's emotional resilience and communicative flexibility is emphasized. It is also noted that the effectiveness of socialization increases through interaction among children in mixed-age groups, which fosters the development of responsibility, empathy, and altruism.

Key words: socialization of preschool-aged children, preschool educational institution, social skills, role-playing game, social adaptation.

УДК 376.05:159.922
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2025/84.1.32>

Білан В.А.,
доцент кафедри педагогіки, психології,
початкової, дошкільної, мистецької
освіти та фізичної культури
Закарпатського угорського інституту
імені Ференца Ракоці II

Постановка проблеми. Одним із важливих напрямів сучасної педагогіки є забезпечення успішної соціалізації дитини на етапі дошкільного дитинства, оскільки саме в цей період формуються базові засади особистісної зрілості та соціальної взаємодії. Заклад дошкільної освіти (ЗДО) виступає першим інституційним простором, у якому дитина взаємодіє з соціумом поза

межами родини, що зумовлює необхідність цілеспрямованої організації процесу соціалізації в педагогічному середовищі. Водночас сьогодні перед педагогами постають нові виклики щодо створення сприятливих умов для розвитку соціальної компетентності, саморегуляції та емоційної зрілості дитини. Це вимагає наукового переосмислення змістових, організаційних та

методичних засад соціалізації у межах функціонування сучасного ЗДО.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про зростаючу увагу науковців до проблеми соціалізації дитини в умовах дошкільної освіти, зокрема, ґрунтовні дослідження у такому контексті проводять Бобак О., Гавриш Н., Єлдінова С., Захарова Т., Ковалевська Н., Мельник Н., Пасічніченко А., Рейпольська О., Сиваш С., Соловей Ю. та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми пов'язане з недостатньою увагою до комплексного вивчення процесу соціалізації дитини в умовах ЗДО, зокрема з урахуванням специфіки формування соціальних навичок та адаптації до соціального середовища, що залишається актуальним напрямом подальших досліджень.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження процесу соціалізації дитини в умовах ЗДО з урахуванням особливостей формування соціальних навичок та адаптації до соціального середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціальний розвиток дитини розглядається як взаємодія двох взаємопов'язаних процесів – соціалізації, що охоплює засвоєння соціокультурного досвіду, та індивідуалізації, яка полягає у набутті дитиною самостійності й відносної автономності. У разі встановлення динамічної рівноваги між зазначеними процесами на етапі входження дитини до соціального середовища або участі у спільнотах різного рівня й типу відбувається її повноцінна інтеграція в соціум. За таких умов, з одного боку, дитина успішно засвоює цінності та норми спільного життя, а з іншого – вносить власний індивідуальний внесок у колективну діяльність, що забезпечує одночасне формування особистісної самобутності й адаптивної поведінки [8, с. 24].

Зазначене положення дає підстави розглядати соціальний розвиток особистості дитини дошкільного віку як процес, у якому взаємодіють два вектори – інтеріоризація соціального досвіду через норми, правила, зразки поведінки, а також розвиток внутрішнього потенціалу особистості – її «Я-концепції», унікальності та здатності діяти самостійно. Унаслідок такого поєднання забезпечується пристосування дитини до соціального середовища та розвиток її здатності до свідомої участі в трансформації цього середовища відповідно до власних ціннісних орієнтацій.

У контексті ЗДО соціалізація дитини набуває цілеспрямованого характеру, реалізуючись через щоденну взаємодію з однолітками та педагогами, а також участь у різноманітних видах діяльності, зокрема в ігровій, комунікативній, художньо-продуктивній та пізнавальній. Наприклад, залучення дитини до сюжетно-рольової гри сприяє

моделюванню типових соціальних ситуацій, у яких вона навчається розуміти ролі інших, узгоджувати власні дії з потребами групи та формувати навички спільного розв'язання завдань.

З урахуванням структурної складності процесу соціалізації виокремлено три основні підходи до її реалізації у дошкільному віці: підхід соціальної адаптованості, що характеризується ставленням дитини до нових соціальних умов, особливостями її емоційного реагування та схильністю до міжособистісної взаємодії; підхід соціальної активності, який передбачає вияв ініціативності, здатності до самостійних дій і прагнення до участі в колективних формах діяльності; а також підхід соціальної компетентності, що ґрунтується на розвитку соціального інтелекту, здатності орієнтуватися в соціальних ситуаціях, засвоєнні ціннісних установок і духовних потреб, а також формуванні прийнятих моделей поведінки [3, с. 103].

Варто зазначити, що ефективна реалізація зазначених підходів передбачає врахування індивідуальних особливостей кожної дитини, її попереднього соціального досвіду, рівня мовленнєвого розвитку та сформованості емоційно-вольової сфери. Наприклад, при реалізації підходу соціальної компетентності корисним є впровадження дидактичних ігор із морально-етичним змістом, які сприяють усвідомленню наслідків власної поведінки та розумінню позицій інших учасників взаємодії.

Соціалізація дитини дошкільного віку реалізується переважно через провідні види діяльності, що забезпечують засвоєння соціокультурного досвіду, формування комунікативних умінь, оволодіння моделями поведінки в стандартних життєвих ситуаціях, пристосування до соціального контексту та опанування нормативно-ціннісними орієнтирами, прийнятими в суспільстві [6, с. 170]. У цьому контексті діяльність дитини виступає механізмом засвоєння соціальної реальності, яка поступово переходить із зовнішнього досвіду у внутрішні переконання, емоційно-оцінні установки й поведінкові стратегії.

Поступове набуття соціального досвіду дошкільником відбувається на основі орієнтації в нових умовах і поступового пристосування до них, що виявляється у поведінковій гнучкості, емоційній стійкості та комунікативній активності. Упродовж перших семи років життя дитина опановує елементарні навички саморегуляції, розуміння соціальних очікувань та прийнятих моделей поведінки. Водночас відбувається становлення соціального «Я», що передбачає усвідомлення себе як суб'єкта міжособистісної взаємодії. У цьому віковому періоді дитина починає виокремлювати себе серед інших, прагне до самоствердження у групі однолітків, формує уявлення про соціальні ролі та очікування [1, с. 182–183].

Важливою ознакою успішної соціалізації є сформованість у дошкільника базової соціальної компетентності, яка охоплює здатність до конструктивної взаємодії, розуміння емоційного стану інших, дотримання соціальних норм і здатність діяти відповідно до очікувань соціального середовища. Такі компетентності створюють умови для того, щоб дитина почувалася впевнено у різних соціальних ситуаціях, була здатною співіснувати з іншими в межах нормативного поля та проявляла толерантність до своєрідності.

У практиці дошкільної освіти ефективною формою реалізації процесу соціалізації виступає сюжетно-рольова гра, яка дає змогу дитині опанувати соціальні ролі (вчителя, лікаря, продавця, члена родини тощо), апробувати соціально схвалювані форми поведінки та розвивати емоційно-ціннісне ставлення до різних учасників соціального середовища. Наприклад, у грі «Сім'я» діти відтворюють модель родинних стосунків, у якій вчать проявляти турботу, відповідальність, співпереживання, тобто ті характеристики, що є важливими для подальшого гармонійного розвитку особистості в суспільстві.

У зв'язку з цим доцільним є впровадження інтегрованих педагогічних технологій, спрямованих на розвиток соціального інтелекту, мовленнєвої активності, уміння вирішувати конфлікти мирним шляхом, а також здатності брати на себе відповідальність за власні дії. Зокрема, використання інтерактивних методик (наприклад, соціальних мінісценек, проблемно-ігрових ситуацій, колективних обговорень) сприяє глибшому осмисленню соціальних норм та їх перенесенню в реальні життєві ситуації.

У процесі дошкільного виховання здобуття соціального досвіду дитиною має безперервний характер і охоплює всі форми діяльності, зокрема й ігрову, яка є провідною в цьому віковому періоді. Одним із важливих завдань педагогічної взаємодії виступає постійне наповнення соціального досвіду гуманістичним змістом, що сприяє формуванню в дитини морально-ціннісних орієнтацій і засвоєнню соціально прийнятних моделей поведінки. У цьому контексті важливу роль відіграє організація спеціально спланованих виховних заходів та чутливе реагування на несподівані, спонтанні життєві ситуації, що виникають у повсякденному перебігу дитячої діяльності [2, с. 338].

Виховний потенціал таких ситуацій полягає у можливості трансформації випадкових подій – появи нової іграшки, зміни погоди, захворювання одного з дітей, приходу відвідувачів тощо – у приводи для соціально-емоційного рефлексування, обговорення моральних і поведінкових аспектів, спільного пошуку рішень. Наприклад, ситуація, коли дитина бачить, як товариш по групі засмутився через втрату улюбленої іграшки, може бути

використана педагогом для формування навичок емпатії, підтримки, моральної відповідальності за емоційний стан іншого. Такий досвід стає моментом емоційного включення та водночас способом усвідомлення важливості співчуття, допомоги, колективної підтримки.

Педагогічна майстерність вихователя проявляється у здатності цілеспрямовано інтегрувати подібні ситуації в процес соціалізації дошкільника. Йдеться про тактовне залучення дитини до осмислення соціальної взаємодії, уважне ставлення до її емоційних реакцій, а також створення умов для розуміння й інтеріоризації соціальних норм. Таким чином, діяльність вихователя виходить за межі формального навчання і перетворюється на процес емпатійної підтримки, співпереживання та морального моделювання соціально значущих форм поведінки.

Як зазначено вище, важливою складовою соціалізації є ігрова діяльність, яка виконує розважальну чи комунікативну функцію й виступає механізмом апробації соціальних ролей, набуття навичок групової взаємодії, формування етичних уявлень. Групові ігри дошкільників мають ряд характеристик, що забезпечують їхню ефективність у формуванні соціальної поведінки: багатий предметний зміст, що дозволяє дітям знайомитися з різними аспектами довкілля; емоційна привабливість, яка слугує мотиватором до спілкування; практична спрямованість, яка стимулює творчу активність; можливість проживати й осмислювати соціальні ролі в безпечному середовищі [4, с. 19].

З огляду на це, сюжетно-рольова гра, зокрема така, як «Лікарня», у якій дитина виступає в ролі лікаря, пацієнта або медичної сестри, сприяє розвитку вміння турбуватися про іншого, координувати свої дії з партнером по грі, дотримуватися правил поведінки, пов'язаних із відповідальністю та допомогою. У контексті гри дитина має змогу відтворити модель соціальних відносин та випробувати власні реакції, навчитися самоконтролю, долати егоцентричні прояви.

У процесі соціалізації дитини дошкільного віку провідну роль відіграє сімейне середовище, яке виступає первинним чинником соціалізації. Саме в межах сім'ї закладаються основи морального розвитку, формується початковий досвід міжособистісної взаємодії, моделюються перші соціальні ролі. Батьки виступають основними носіями морально-етичних цінностей, соціальних норм і культурних традицій, які засвоюються дитиною шляхом спостереження, наслідування та взаємодії. Позитивна емоційна атмосфера, створена в родині, сприяє формуванню базової довіри до світу, розвитку емпатії, а також становленню первинних регуляторів поведінки [5, с. 13].

У практиці дошкільної освіти надзвичайно важливо враховувати характер попереднього

соціального досвіду дитини, зумовленого її сімейним мікросоціумом. Зокрема, рівень сформованості навичок слухання, співпраці, самообслуговування, прийняття рішень, що здобуваються у сім'ї, безпосередньо впливає на успішність адаптації до нових умов у колективі однолітків. Наприклад, дитина, яка в сім'ї залучена до обговорення побутових питань, має більшу готовність до партнерської взаємодії у групі, легше долає труднощі інтеграції у соціальне середовище закладу дошкільної освіти.

Паралельно із сімейним впливом, одним із важливих чинників сучасної соціалізації дошкільника виступає інформаційне середовище, зокрема медіапростір, який дедалі активніше впливає на формування світогляду, соціальних уявлень і ціннісних орієнтирів дитини. В умовах цифровізації суспільства діти дедалі частіше взаємодіють з електронними джерелами інформації: телебаченням, онлайн-контентом, цифровими іграми, мультимедійними додатками тощо. Такі канали впливу, з одного боку, сприяють розширенню кругозору та інтелектуальному розвитку, а з іншого – можуть формувати суперечливі моделі соціальної поведінки, що потребують педагогічного посередництва для їх осмислення [5, с. 14].

У контексті дошкільної освіти доцільним є цілеспрямоване педагогічне супроводження взаємодії дитини з медіа, яке повинно забезпечувати критичне осмислення отриманої інформації, розвиток медіаграмотності, здатності розрізняти конструктивні й деструктивні соціальні зразки. Наприклад, перегляд мультфільмів може супроводжуватися обговоренням дій героїв, їхніх вчинків, можливих альтернатив, що дозволяє формувати морально-ціннісне ставлення до зображених ситуацій та поведінкових моделей. Таким чином, цифрові джерела інформації можуть бути ефективним інструментом соціалізації тільки за умови педагогічної модерації й включення їх у структурований виховний процес.

Особливості соціалізації дітей дошкільного віку зумовлюються закономірностями вікового розвитку та чинниками соціального середовища, у якому відбувається цей процес. Соціалізація на цьому етапі супроводжується появою психологічних новоутворень, пов'язаних, зокрема, з подоланням вікових криз і поступовим розширенням соціального досвіду дитини. Зміни у поведінковій сфері, розширення уявлень про соціальні ролі та формування емоційної чутливості є характерними для дошкільного періоду, що зумовлює потребу в створенні відповідних умов для повноцінного засвоєння соціальних норм і моделей поведінки.

Особливої уваги потребує організація соціалізації обдарованих дітей, яка має враховувати загальні закономірності розвитку дошкільників та специфіку їх інтелектуальної активності,

когнітивної упередженості та індивідуальних потреб. За умови належної педагогічної підтримки та цілеспрямованої організації освітнього процесу в групах, де перебувають такі діти, інтелектуальний потенціал може бути використаний як ресурс для активнішого включення в соціум. Зокрема, обдаровані діти нерідко демонструють високий рівень мовленнєвої активності, що може сприяти ефективнішій комунікації з однолітками за умови корекції можливих проявів домінантності або емоційної чутливості [4, с. 20].

У контексті забезпечення повноцінної соціалізації доцільно враховувати такі напрями, як гендерна, економічна, політична та духовна соціалізація. Їх реалізація у практиці дошкільного виховання має базуватися на принципі різнобічного розвитку, що забезпечує формування соціально активної та морально відповідальної особистості. Наприклад, у межах економічної соціалізації можуть використовуватися ігри на тему купівлі-продажу, у яких діти засвоюють базові уявлення про обмін, цінність речей, взаємну відповідальність. Гендерна соціалізація своєю чергою передбачає ознайомлення з різними соціальними ролями незалежно від статі, розвиток поваги до себе та до інших.

На основі аналізу педагогічного досвіду встановлено, що ефективність соціалізації дітей у різновікових групах значно зростає за умов грамотної організованої взаємодії між дітьми різного віку. Залучення молодших і старших дошкільників до спільної діяльності сприяє обміну соціальним досвідом та розвитку відповідальності, альтруїстичних намірів, емпатії. Важливу роль у цьому процесі відіграють ігрові форми роботи та тренінгові заняття, що моделюють соціальні ситуації й сприяють формуванню адаптивних поведінкових стратегій.

У практиці роботи з дітьми у різновікових групах вихователь має орієнтуватися на індивідуально-психологічні характеристики вихованців, їхній рівень інтелектуального розвитку, мовленнєву компетентність і домінантні мотиви поведінки. Зокрема, доцільним є використання диференційованих підходів до організації діяльності, що враховують темп засвоєння знань, рівень соціальної зрілості та емоційну стабільність.

З метою забезпечення успішної соціальної адаптації дітей у закладі дошкільної освіти доцільно впроваджувати низку практико-орієнтованих рекомендацій. Зокрема, ефективними є такі педагогічні прийоми, як використання елементів лікувальної фізкультури (теплі обійми, індивідуальні привітання), музичного супроводу впродовж режимних моментів, релаксаційних ігор з природними матеріалами (пісок, вода), казкотерапії та ігрових методів емоційного розвантаження [7, с. 262].

Розвиток партнерських взаємин із родиною дитини є необхідною умовою успішної соціалізації.

Робота з батьками має включати індивідуальні консультації, проведення тематичних бесід, розробку інформаційних буклетів, організацію виставок сімейної творчості, обговорення особливостей адаптаційного періоду, а також активне залучення до спільних заходів. Наприклад, спільна участь батьків і дітей у святкових чи екологічних акціях дозволяє зміцнити соціальні зв'язки між сім'єю та дошкільною установою, сприяючи позитивній соціальній ідентифікації дитини.

У цілому ефективна соціалізація дітей дошкільного віку вимагає комплексного підходу, що передбачає одночасний вплив різних освітніх, психологічних, інформаційних і соціокультурних чинників. Її успішність залежить від інтеграції педагогічних зусиль, інституційної підтримки та активної взаємодії із соціальним середовищем, що уможливлює становлення дитини як соціально зрілої особистості, здатної до конструктивної взаємодії в межах суспільства.

Висновки. Узагальнюючи результати дослідження, можна констатувати, що соціалізація дитини дошкільного віку поєднує інтеграцію соціокультурного досвіду з розвитком індивідуальності та здатності до автономної поведінки. Збалансована взаємодія процесів соціалізації та індивідуалізації забезпечує формування в дитини внутрішньої саморегуляції, здатності до морального вибору та соціальної активності. Умовами ефективної соціалізації є створення педагогічно доцільного середовища, у межах якого відбувається цілеспрямована взаємодія дитини з ровесниками й дорослими, а провідними механізмами цього процесу виступають різні види діяльності – насамперед ігрова, комунікативна, художньо-продуктивна та пізнавальна. Особливого значення набуває застосування сюжетно-рольових ігор, інтерактивних методик, ситуацій морального вибору, а також педагогічна модерація впливу медіа та опора на досвід родинного виховання. Врахування індивідуальних

особливостей дитини, її попереднього соціального досвіду та рівня розвитку дозволяє реалізувати підходи соціальної адаптованості, активності та компетентності, що формують основу для становлення соціально зрілої особистості. У результаті соціалізація в умовах ЗДО постає як процес, що інтегрує освітні, виховні, культурні й інформаційні впливи, сприяючи формуванню в дитини здатності орієнтуватися у соціальному середовищі, діяти відповідально та конструктивно взаємодіяти з іншими.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бобак О. Соціалізація особистості в дошкільному віці як предмет науково-педагогічного вивчення. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2013. № 4. С. 178–183.
2. Єлдінова С. Ігрові технології розвитку соціальних емоцій дітей в закладах дошкільної освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. Вип. 59, том 1. С. 336–339.
3. Захарова Т. А. Соціалізація дошкільника як чинник розвитку компетентності майбутньої особистості. *Молодий вчений*. 2015. № 5(3). С. 101–104.
4. Мельник Н. І. Соціалізація дітей дошкільного віку на засадах групової взаємодії у різновікових групах. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2016. № 48(5). С. 17–21.
5. Пасічніченко А. В., Ковалевська Н. В. Соціалізація дітей дошкільного віку в умовах сучасних викликів. *Імідж сучасного педагога*. 2025. № 2(221). С. 12–15.
6. Сиваш С. В. Професійна підготовка майбутніх вихователів до соціалізації дітей дошкільного віку. *Інноваційна педагогіка*. 2023. Випуск 55. Том 2. С. 169–172.
7. Соловей Ю. О. Соціальна адаптація дітей дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2022. № 1(50). С. 260–263.
8. Соціалізація дітей старшого дошкільного віку в умовах ДНЗ: монографія / Н. Гавриш, О. Рейпольська та ін.; за заг. ред. О. Рейпольської. К. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2018. 280 с.